

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ АКТИВІВ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ FEATURES OF VALUATION OF ASSETS OF PRIVATE PENSION FUNDS

У статті розглянуто основні особливості оцінки активів недержавних пенсійних фондів. Для того щоб аналіз та порівняння діяльності НПФ були коректними та об'єктивними (тобто виключали маніпулювання у будь-чий інтересах), активи повинні оцінюватися однаково та протягом однакового періоду часу за єдиною методикою. Оцінка вартості активів пенсійного фонду виконується адміністратором та особою, що здійснює управління активами такого пенсійного фонду. Основною особливістю оцінки активів недержавних пенсійних фондів є використання понижувального коефіцієнту. Запропоновані у статті зміни щодо оцінки ринкової вартості цінних паперів допоможуть уникнути як заниження, так і завищення вартості активів недержавних пенсійних фондів.

Ключові слова: недержавні пенсійні фонди, бухгалтерський облік, оцінка активів, чиста вартість активів, балансова вартість.

В статье рассмотрены основные особенности оценки активов негосударственных пенсионных фондов. Для того чтобы анализ и сравнение деятельности НПФ были корректными и объективными (т.е. исключали манипулирование в чьих-либо интересах), активы должны оцениваться одинаково и с одинаковым периодом времени по единой методике. Оценка стоимости активов пенсионного фонда выполняется администратором и лицом, осуществляющим управле-

ние активами такого пенсионного фонда. Основной особенностью оценки активов негосударственных пенсионных фондов является использование понижающего коэффициента. Предложенные в статье изменения в оценке рыночной стоимости ценных бумаг помогут избежать как занижения, так и завышения стоимости активов негосударственных пенсионных фондов. **Ключевые слова:** негосударственные пенсионные фонды, бухгалтерский учет, оценка активов, чистая стоимость активов, балансовая стоимость.

The article discusses the main features of the valuation of assets of private pension funds. To analyze and compare the activities of non-state pension funds were correct and objective (ie exclude manipulation in anyone's interests), the assets should be valued equally and the same methodology with the same period of time. Valuation of pension fund assets by the administrator and the person performing the management of assets of the pension fund. The main feature of the assessment of non-state pension funds assets is the use of a discount factor. The proposed changes in the article in the assessment of the market value of the securities will help to avoid both an understatement and overstatement of the value of assets of private pension funds.

Key words: private pension funds, accounting, valuation of assets, the net asset value, the carrying value.

УДК 657.92

Цибульник М.О.

аспірант кафедри обліку та аудиту
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Подальше реформування економічної системи України неможливе без поліпшення якості життя її громадян. Стратегія розвитку національної економіки передбачає розвиток трирівневої системи пенсійного забезпечення, особливу роль в якій відведено недержавним пенсійним фондам (далі – НПФ), діяльність яких в Україні на даний момент знаходиться у стадії становлення. Однією з важливих проблем діяльності та обліку в НПФ є оцінка їх активів. Для того щоб аналіз та порівняння діяльності НПФ були коректними та об'єктивними (тобто виключали маніпулювання у будь-чий інтересах), активи повинні оцінюватися однаково та протягом однакового періоду часу за єдиною методикою. Отже, дослідження методики оцінки активів НПФ та внесення пропозицій щодо її вдосконалення набуло першочергового значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади бухгалтерського обліку, а також методики оцінки активів недержавних пенсійних фондів досліджували такі вітчизняні науковці, як В.Д. Базилевич, М.Т. Білуха, М.І. Бондар, С.В. Голов, В.І. Головка, Н.О. Гура, П.С. Єщенко, Б.А. Засадний, О.В. Красота, Н.В. Ковтун, Р.О. Костирко, М.В. Кужельний, Ю.А. Кузьмінський, Г.І. Купалова, С.О. Левицька, Е.М. Лібанова, С.Л. Лондар, Л.Г. Ловінська, Т.Г. Мельник, Г.В. Мисака, Є.В. Мних,

Л.В. Нападівська, С.В. Науменков, О.В. Неліпович, Я.В. Олійник, О.А. Петрик, В.В. Сопко, Н.М. Ткаченко, А.А. Чухно, В.М. Шарманська, В.Г. Швець, В.О. Шевчук та ін.

Незважаючи на значні напрацювання, комплексного дослідження методики оцінки активів недержавних пенсійних фондів не здійснювалося, що зумовило вибір теми наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкриття оцінки активів недержавних пенсійних фондів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів: солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та системи недержавного пенсійного забезпечення.

З 1 січня 2004 р. набув чинності Закон України [1], яким запроваджено третій рівень пенсійної системи та започатковано створення системи добровільного недержавного пенсійного забезпечення, яка дає змогу:

– створити додаткове до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування джерело пенсійних виплат;

- забезпечити громадянам більш високий рівень життя за досягнення пенсійного віку;

- створити правову базу для інститутів, які здійснюють діяльність у сфері недержавного пенсійного забезпечення;

- забезпечити формування нових джерел інвестиційних ресурсів для інвестування в різні сектори економіки;

- створити умови для додаткового стимулювання розвитку ринку капіталів, здешевлення кредитів та підвищення ліквідності фондового ринку;

- побудувати систему недержавного пенсійного забезпечення на основі апробованих у світовій практиці принципів та механізмів.

Недержавні пенсійні фонди держава розглядає як дуже важливе доповнення до системи загальнообов'язкового пенсійного забезпечення, оскільки участь у них дає змогу громадянам самостійно планувати розмір майбутніх пенсійних виплат.

Недержавний пенсійний фонд (НПФ) – це юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність винятково з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду [1].

Активи НПФ складаються із цінних паперів, грошових коштів (на поточному та інших рахунках), банківських металів, об'єктів нерухомості та інших активів і оцінюються відповідно до законодавства.

Зважаючи на функціональне призначення пенсійних фондів, їх активи мають низку особливостей:

- активи НПФ можуть перебувати у формі різних об'єктів інвестування (цінних паперів, об'єктів нерухомого майна, грошових коштів тощо);

- активи завжди мають грошове вираження й обліковуються на індивідуальних пенсійних рахунках учасників НПФ.

До операцій з активами НПФ належать такі господарські операції:

- придбання/продаж активів;

- переоцінка активів НПФ;

- отримання доходів (втрат) від курсових різниць;

- вибуття активів, які перестають визнаватися активами;

- інші господарські операції, що впливають на чисту вартість пенсійних активів.

Основною метою інвестування пенсійних активів є отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат разом із забезпеченням дохідності пенсійних активів вище рівня інфляції та залучення довгострокових інвестицій-

них ресурсів, необхідних для модернізації економіки.

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування, з мінімальним ступенем ризику, тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які НПФ зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу.

Станом на 31.12.2015 переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали депозити в банках (38,6% інвестованих активів), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (27,6%), цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (15,3%), акції українських емітентів (10,6%) [2].

Головна мета інвестування пенсійних активів – збереження пенсійних заощаджень громадян, тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж в інших фінансових установах.

Згідно з Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, оцінка – це процес визначення грошових сум, за якими мають визнаватися та відображатися елементи фінансових звітів у балансі та звіті про прибутки й збитки [3].

Обчислення, визначення та облік чистої вартості активів пенсійного фонду виконує адміністратор та особа, що здійснює управління активами такого пенсійного фонду, за методикою та в порядку, визначеними НКЦПФР за погодженням із Нацкомфінпослуг України.

Облік реалізації пенсійних активів здійснюється за їх собівартістю, визначеною за результатами їх оцінки на останню дату складання балансу та відображеною за кредитом рахунків, на яких відображені відповідні активи.

Обчислення та визначення вартості активів НПФ здійснюються компанією з управління активами НПФ за активами, що знаходяться в її управлінні, станом на кінець кожного робочого дня. Компанія з управління активами НПФ надає адміністратору НПФ інформацію про вартість активів, які знаходяться в її управлінні, завірену відповідно до вимог законодавства, у той же робочий день.

Компанія з управління активами для проведення оцінки активів НПФ може прийняти рішення про залучення незалежного оцінювача. Оплата послуг незалежного оцінювача здійснюється за рахунок такої компанії з управління активами. Особа, що здійснює управління активами НПФ, зобов'язана дотримуватись обраної методики оцінки активів НПФ протягом звітного року.

Оцінка активів НПФ здійснюється відповідно до вимог Положення [4], Положень (стандартів) бухгалтерського обліку та інших законодавчо-нормативних актів, що регулюють оцінку вартість

активів, якщо неможливо оцінити ринкову вартість активу.

Активи НПФ первісно оцінюються та відображаються у бухгалтерському обліку за собівартістю на дату зарахування до складу активів. У разі наявності біржового курсу цінного папера на дату оцінки, якщо вона збігається з датою зарахування цінного папера до складу активів НПФ, проводиться переоцінка за ринковою вартістю [4].

У подальшому активи НПФ оцінюються за їх ринковою вартістю з урахуванням принципу обачності. Ринкова вартість акцій та облигацій українських емітентів визначається за даними біржового курсу організатора торгівлі на дату розрахунку вартості активів, розрахованого й оприлюдненого відповідно до вимог законодавства [4].

Ринкова вартість належних НПФ цінних паперів, що обертаються більш як на одному організаторі торгівлі, під час розрахунку вартості активів оцінюється на дату розрахунку вартості активів за найменшим із біржових курсів, визначених та оприлюднених на кожному з організаторів торгівлі.

Якщо на дату, за яку здійснюється оцінка активів НПФ, біржовий курс цінних паперів, що входять до складу активів НПФ та перебувають у біржовому списку організатора торгівлі, не визначено, оцінка таких цінних паперів здійснюється за останньою балансовою вартістю.

Акції українських емітентів, які виключені з лістингу, протягом 30 днів з дати виключення з лістингу оцінюються за останньою балансовою вартістю, яка була визначена на дату, що передує даті виключення з лістингу.

Боргові цінні папери, які виключені з біржового списку організаторів торгівлі та на дату виключення знаходились в активах НПФ, оцінюються за останньою балансовою вартістю, визначеною відповідно до Положень (стандартів) бухгалтерського обліку (з урахуванням дохідності до погашення або до викупу).

Під час оцінки вартості активів НПФ вартість цінних паперів емітентів, реєстрація випуску яких скасована Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР) або за рішенням суду, дорівнює нулю. Вартість активів повинна бути змінена відповідно до цього пункту протягом трьох робочих днів із дати оприлюднення інформації про скасування НКЦПФР реєстрації випуску цінних паперів на офіційному сайті Комісії або з дати набрання законної сили відповідним судовим рішенням про скасування реєстрації випуску цінних паперів. Цінні папери, обіг яких на дату оцінки не зупинено і реєстрація випуску яких не скасована, але емітент таких цінних паперів ліквідований та/або був визнаний банкрутом та щодо нього відкрито ліквідаційну процедуру за рішенням суду, оцінюються за нульовою вартістю з дати оприлюднення відповідної інформації.

Акції, обіг яких зупинено (крім випадків реорганізації емітента), протягом 12 місяців із дати оприлюднення рішення про зупинення обігу оцінюються за останньою балансовою вартістю.

Акції, обіг яких зупинено більше ніж 12 місяців, оцінюються з використанням понижувального коефіцієнту (далі – ПК), що застосовується до балансової вартості таких акцій, що склалася на дату оцінки, наступну за датою оприлюднення рішення про зупинення, а саме:

– ПК становить 0,5, якщо з дати оприлюднення рішення про зупинення пройшло від 12 до 15 місяців;

– ПК становить 0,25, якщо з дати оприлюднення рішення про зупинення пройшло від 15 до 18 місяців;

– ПК становить 0, якщо з дати оприлюднення рішення про зупинення пройшло більше 18 місяців [4; 5].

Понижувальний коефіцієнт застосовується для визначення вартості активів, щодо яких існує ймовірність зменшення корисності активу. Під час застосування ПК вартість активу визначається шляхом множення балансової вартості таких активів, яка склалася на дату, що передує даті першого застосування ПК, на показник ПК.

Акції, обіг яких зупинено у зв'язку з реорганізацією емітента, оцінюються за останньою балансовою вартістю. У разі відновлення обігу акцій їх оцінна вартість збільшується до вартості, що склалася до застосування ПК.

Із дати оприлюднення інформації про порушення справи про банкрутство емітента цінних паперів, господарського товариства, боржника НПФ цінні папери такого емітента, паї/частки такого господарського товариства, а також дебіторська заборгованість боржника оцінюються з урахуванням ПК:

– ПК становить 0,75, якщо провадження у справі про банкрутство триває до одного місяця з дати оприлюднення інформації про порушення справи про банкрутство;

– ПК становить 0,5, якщо провадження у справі про банкрутство триває від одного до двох місяців із дати оприлюднення інформації про порушення справи про банкрутство;

– ПК становить 0,25, якщо провадження у справі про банкрутство триває від двох до трьох місяців із дати оприлюднення інформації про порушення справи про банкрутство;

– ПК становить 0, якщо провадження у справі про банкрутство триває більше ніж три місяці з дати оприлюднення інформації про порушення справи про банкрутство або якщо такого емітента, господарське товариство, боржника визнано банкрутом [4].

У разі невиконання зобов'язань емітентом облигацій оцінка облигацій, а також нарахованого, але

несплатеного доходу за ними здійснюється з урахуванням таких ПК:

– ПК становить 0,5 через один місяць із дати невиконання зобов'язань емітентом облігацій;

– ПК становить 0 через три місяці з дати невиконання зобов'язань емітентом облігацій [4].

Облігації, а також нарахований, але несплачений дохід за ними оцінюються за нульовою вартістю, якщо відбулось розірвання договору щодо реструктуризації заборгованості внаслідок невиконання зобов'язань за таким договором (із дати, наступної за датою розірвання договору).

Поточна дебіторська заборгованість оцінюється за чистою реалізаційною вартістю. Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку нараховуються проценти, оцінюється за її теперішньою вартістю з урахуванням ставки дисконтування процентної ставки, визначеної договором. Довгострокова дебіторська заборгованість, на яку проценти не нараховуються, оцінюється за її теперішньою вартістю з урахуванням ставки дисконтування процентної ставки, встановленої на рівні облікової ставки Національного банку України.

Дебіторська заборгованість, за якою прострочено термін погашення, протягом строку позовної давності оцінюється за оцінною вартістю, яка розраховується шляхом щорічної уцінки балансової вартості, що існувала до початку уцінки, із застосуванням ПК 0,25.

Інші активи НПФ у разі відсутності ринкової вартості повинні оцінюватися за іншою оцінною вартістю відповідно до вимог законодавства України.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, активи НПФ первісно відображаються у бухгалтерському обліку за собівартістю, а в подальшому оцінюються за ринковою вартістю. У разі відсутності ринкової вартості активи оцінюються за іншою оцінною вартістю відповідно до законодавства.

Проте встановлена методика визначення ринкової вартості активів НПФ призводить до викривлення інформації щодо вартості активів НПФ. Особливо критичною на сьогоднішній день стала методика оцінки ринкової вартості цінних паперів, що обертаються більш як на одному організаторі торгівлі. Оцінка цінних паперів за найменшим із біржових курсів, визначених та оприлюднених на кожному з організаторів торгівлі, призводить до

викривлення результатів оцінки, заниження вартості активів фонду і, як результат, істотного заниження сум виплат учасникам фонду.

Доречно внести зміни до Положення [4] щодо оцінки ринкової вартості цінних паперів, що обертаються більш як на одному організаторі торгівлі. Пропонуємо оцінювати такі цінні папери за середнім біржовим курсом, що визначався би як середнє арифметичне з усіх біржових курсів, визначених та оприлюднених на кожному з організаторів торгівлі. Така оцінка дає змогу скласти об'єктивну картину щодо стану конкретного суб'єкта (недержавного пенсійного фонду), а також дає матеріал для проведення ренкінгування та рейтингування цих фінансових інституцій і, відповідно, проведення аналізу ринку НПФ у цілому. Це дасть можливість уникнути як заниження, так і завищення вартості активів НПФ, що призведе до надання більш правдивої інформації про діяльність фонду та збільшення виплат учасникам фонду і, як наслідок, до збільшення довіри до НПФ із боку населення. Зроблені висновки і пропозиції ще раз доводять, що об'єкт дослідження є складним і потребує постійного вивчення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09 липня 2003 р. № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>.
2. Огляд ринків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>.
3. Міжнародні стандарти фінансової звітності (версія перекладу українською мовою – 2011 рік) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minfin.gov.ua/control/n?art_id=92410&cat_id=92408.
4. Рішення ДКЦПФР «Положення про порядок визначення чистої вартості активів недержавного пенсійного фонду (відкритого, корпоративного, професійного)» від 11.08.2004 № 339 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4654>.
5. Гура Н., Швець В. Бухгалтерський облік та фінансова звітність недержавних пенсійних фондів в умовах переходу до міжнародних / Н. Гура, В. Швець // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – № 12. – С. 30–38.